

"Karadeniz'in Çanakkale'si" Harşit Vadisi Savunmasının Hüzün Turizmi Bağlamında İncelenmesi

"Canakkale of the Black Sea" An Investigation of Harşit Valley Defense in the Context of Dark Tourism

Mehmet Şimşek¹

Öz

Bu çalışmada, Karadeniz'in Çanakkale'si olarak tanımlanan, Harşit Vadisi Savunması, hüzün turizmi bağlamında incelenmiştir. Özü itibarıyla nitel bir çalışma olan araştırmanın verileri kaynak tarama yöntemiyle elde edilmiştir. Elde edilen verilere göre, Ekim 1915 tarihinde başlayan Harşit Vadisi Savunması Mart 1917 tarihine kadar sürmüştür. Bu süreçte gerek savaş bölgesinden batıya doğru göç edenler, gerekse geride kalanlar veya yakalananlar büyük zorluklar ve eziyetler çekmişlerdir. Öte yandan bölgede savaşa ait karargâh yerleri, şehitlikler ve şehit mezarları, siperler, kurşun ve kovan kalıntıları ile bazı resmi binalardaki kurşun izleri hala durmaktadır. Yapılan inceleme sonucunda Harşit Vadisi Savunmasına yönelik söz konusu bu soyut ve somut öğelerin hüzün turizmi bağlamında yeteri kadar kullanılmadığı düşünülmektedir. Bu değerlerin daha etkin kullanılması için öncelikle bölgenin hüzün turizmi destinasyonu olarak düzenlenmesi, bu bağlamda savaşa ait somut izlerin bulunduğu alanlara yürüyüş ve/veya ulaşım yollarının yapılması ve söz konusu güzergâh üzerinde bulunan yerleşim yerlerinde yaşayan yerel halka yönelik bilinçlendirme eğitimlerinin verilmesi önerilmektedir. Bu süreçte bölge kurum ve kuruluşlarının eşgüdüm içerisinde çalışmasının son derece önemli olduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan bölgede uygun bir noktada bir savaş anıtı ve şehitliğin oluşturulması, bu alan içerisinde bir de savaş müzesi kurulması önerilmektedir. Son olarak her yıl, belirlenecek uygun bir tarihte, anma etkinliklerinin düzenli olarak yapılması tavsiye edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hüzün turizmi, Savaş turizmi, Kültürel miras turizmi, Harşit savunması.

Abstract

In this study, Harşit Valley Defense, defined as the Çanakkale of the Black Sea, has been examined in the context of dark tourism. The data of the research, which is a qualitative study in essence, was obtained by the method of resource scanning. According to the data obtained, the Defense of Harşit Valley, which started in October 1915, continued until March 1917. In this process, both those who migrated from the war zone to the west, those who remained behind or were caught suffered great difficulties and suffering. On the other hand, there are still traces of the war headquarters, martyrs and martyr tombs, trenches, bullet and hive remains in the region. As a result of the research, it was determined that these abstract and concrete elements for the Defense of Harşit Valley were not used enough in the context of dark tourism. In order to use these values more effectively, it is recommended that the region be organized as a destination for dark tourism, in this context, trekking and/or transportation routes should be built in the areas where there are concrete traces of the war and awareness raising trainings for the local people living in the settlements on the route in question. In this process, it is emphasized that it is extremely important that the regional institutions and organizations work in coordination. On the other hand, it is recommended to establish a war memorial and martyrdom at a suitable point in the region and to establish a war museum in this area. Finally, it is recommended that commemorative events be held regularly and continuously every year, at an appropriate date to be determined.

Keywords: Dark tourism, War tourism, Cultural heritage tourism, Harşit defense.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 22 / 01 / 2020

Accepted: 11 / 05 / 2021

¹ Giresun Üniversitesi Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak sanatları Bölümü, mehmet.simsek@giresun.edu.tr, Orcid No:0000-0002-7558-5010

Giriş

Turizme yönelik beklenti ve istekler sürekli bir değişim içerisinde. Bu değişim genel anlamda kitle turizminden alternatif turizme doğru gerçekleşme eğilimindedir. Alternatif turizm içerisinde değerlendirilen hüzün turizmi esasında; tarihi olayların yaşandığı, içerisinde buna yönelik gurur, acı ve hüznü barındıran trajik anların canlandırıldığı, alanlara ziyaret olarak ifade edilmektedir (Çelik, 2017). İnsanların geçmişte yaşanmış gurur, acı ve hüznü olaylardan ders çıkarması ve bu olayların toplumsal bellekte yer etmesinde etkili olduğu bilinen bu tür seyahatler, toplumsal belleğin ileri nesillere aktarılmasında da önemli rol oynamaktadır (Çimen, 2020). Bu açıdan bakıldığında hüzün turizmi, özel ilgi ve kültürel miras turizmi kapsamında da değerlendirilmektedir (Alili, 2017). Bugün Türkiye’de ve dünyada trajik olayların yaşandığı yerleri ziyaret eden insanların sayısı dikkate değer bir şekilde artmaktadır. Örneğin Polonya’daki Auschwitz toplama kampını her yıl 1,5 milyona yakın turist ziyaret etmektedir. Öte yandan Hiroşima Barış Anıtı Parkı Müzesini açıldığından beri 53 milyonun üzerinde insan ziyaret etmiştir. Türkiye açısından bakıldığında Anıtkabir’i her yıl 7 milyona yakın insan ziyaret etmektedir. Yine Gelibolu Tarihi Milli Parkını her yıl 1 milyona yakın kişi ziyaret etmektedir (Aylan ve Kaya, 2020).

Dünyada ve Türkiye’de hüzün turizmine yönelik gittikçe artan ilgi ve bunun ortaya koyduğu yüksek talep, özellikle Türkiye açısından önemli bir hedef olan turizmin on iki aya yayılmasına büyük katkı sağlamaktadır. Çünkü bu tür ziyaretler yılın her mevsiminde rahatlıkla yapılabilmektedir. Bu durum turizmin belirli zamanlara ve mekânlara yoğunlaşmasını engellemekte dolayısıyla da turizm faaliyetlerinin söz konusu bu bölgelerdeki çevresel, sosyokültürel ve ekonomik baskılarını hafifleterek, turizmin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.

Türkiye’de hüzün turizmi üzerine çalışmalar özellikle 2010 yılından itibaren yoğunlaşmaya başlamış ve daha çok Çanakkale, Sarıkamış, Afyonkarahisar, Sinop ve Anıtkabir özelinde incelenmiştir (Çelik, 2017). Harşit Vadisi Savunması içinde barındırdığı kahramanlık, vatanseverlik, yoksulluk ve imkânsızlıklar açısından Karadeniz’in Çanakkale’si (Kahraman, 2019) olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu savunma tarihi ve sosyolojik açıdan incelenmiş olmasına rağmen (Saylan, 2017; Usta, 2017; Ünlü, 2019; Yazıcı, 2019) hüzün turizmi bağlamında incelenmemiştir. Oysa bölgenin hüzün turizmi açısından yeteri düzeyde soyut ve somut değerlere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışma kapsamında Harşit Vadisi Savunmasının hüzün turizmi bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Harşit Vadisi’nin coğrafi konumu ve Harşit Vadisi Savunmasını ne zaman, kimlere karşı yapıldığı ve sonuçları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın devamında ise söz konusu savunmaya ilişkin somut izlerin hüzün turizmi kapsamında değerlendirip değerlendirilmediği ve bu izlerin hüzün turizmi kapsamında daha etkin kullanılmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Hüzün turizmi (*dark tourism*) kavramı ilk olarak Foley ve Lennon (1996) tarafından kullanılmıştır. Foley ve Lennon (1996) (*Dark*) kelimesinin karanlık, aydınlığın olmadığı yer, kum ve güneşin karşıtı gibi anlamlara sahip olmakla beraber savaş, soykırım, cinayet gibi karanlık işleri de ifade ettiğini savunmaktadırlar. Foley ve Lennon (1996) yaptıkları çalışmada turistlerin ölümlerin ve felaketlerin yaşandığı yerleri ziyaret etme isteği, bu isteğe yönelik motivasyonları (*anlama, hatırlama, saygı, minnettarlık, onur ve gurur duyma*), bu alanları ziyaret etmeleri ve bunun oluşturduğu ticari hareketin dark turizmin doğmasına yol açtığını vurgulanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında trajik olaylarla ilgili çekiciliklerin söz konusu olduğu turizm çeşidi yabancı literatürde farklı kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin Rojek (1993) kara leke turizmi anlamına gelen (*Black Spots Tourism*) kavramını kullanırken, Seaton (1996) ölüm turizmi anlamındaki (*Thana Tourism*) kavramını kullanmıştır. Öte yandan Lippard (1999) (*Tragic Tourism*) kavramını tercih ederken Blom (2000) ölümle ilgili olan (*Morbid Tourism*) kavramını kullanmayı tercih etmiştir. O’Neill (2002) ise bu tarz turizm çeşidini keder, üzüntü anlamına gelen (*Grief Tourism*) olarak adlandırmayı tercih etmiştir.

Türkçe alanyazın incelendiğinde ise söz konusu turizm çeşidi yine yabancı literatürde olduğu gibi farklı kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin Kaya (2006) *Ölüm Turizmi* kavramını tercih ederken, Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu (2007) *Keder Turizmi* kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Öte yandan Kurnaz, Çeken ve Kılıç (2013) *Hüzün Turizmi* kavramını, Yıldız, Yıldız ve Aytemiz (2015) ise *Kara Turizm* kavramını kullanmışlardır. Bu kavramlara ilave olarak, *Savaş Turizmi* (Doğaner, 2006) ve *Savaş Alanları Turizmi* (Aliağaoğlu, 2008) kavramları da kullanılmıştır.

Görüldüğü üzere hüzün turizmi, Türkçe ve yabancı literatürde farklı isimlerle kavramlaştırılmıştır. Birdir, Dalgıç, Güler ve Kayaalp (2015) kavramsallaştırmadaki bu farklılıkların çıkış noktasının hissedilen duyguların farklılığıyla açıklanabileceğini savunmaktadırlar. Bu anlamda ziyaret edilen yerin bir turiste derin bir hüznü çağırırken bir başka turiste gurur duyma ya da nefret etme gibi hisleri çağırabileceğini, dolayısıyla kilit noktanın ziyaret edilen alanda geçmiş zamanda tarihi, toplumsal, politik ya da çevresel bağlamda yaşanmış trajik bir olayın insanlarda yarattığı farklı duygular olduğunu dile getirmektedirler. Bu çalışmada hüzün turizmi kavramının tercih edilmesinin sebebi Harşit Vadisi Savunmasının içinde

barındırdığı kahramanlık, vatansızlık, yoksulluk ve imkânsızlıklar açısından Karadeniz'in Çanakkale'si (Kahraman, 2019) olarak nitelendirilmesinden kaynaklıdır.

2. İlgili Çalışmalar

Türkçe alanyazında hüznün turizmi üzerine çalışmaların özellikle 2010 yılından itibaren yoğunlaşmaya başladığı ve genellikle Çanakkale, Sarıkamış, Afyonkarahisar, Sinop ve Anıtkabir özelinde incelendiği dile getirilmektedir (Çelik, 2017). Bunlar içerisinde Çanakkale'nin gerek ölüm sayısı gerekse doğal yapısı nedeniyle hüznün turizmi açısından en çok incelenen bölge olduğu, Sarıkamış'ın bu anlamda son yıllarda bilinirliği artan bir bölge olarak öne çıkmaya başladığı, Afyonkarahisar ve Sinop'un bunlara oranda daha az bilinirliğe ve potansiyele sahip olduğu vurgulanmaktadır. Anıtkabir'in ise 20'nci yüzyıla damgasını vurmuş, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Atatürk'ün na'sının bulunduğu yer olması sebebiyle özel bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Çelik, 2017).

Türkçe literatürde yapılan öncelikli çalışmalar arasında sayılan iki çalışma Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu (2007) ile Aliağaoğlu'nun (2008) yaptığı çalışmalardır. Söz konusu çalışmalarda savaş alanları turizmine örnek olarak Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı ve Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı incelenmiştir. Her iki çalışmada da savaş alanlarının mabetleşme süreçleri ele alınmış, söz konusu bölgelerin turizme kazandırılması için öneriler sunulmuştur. Çalışmalarda ilave olarak bu bölgelerin turistik açıdan refahı ve gelişimi için büyük bir potansiyel oluşturduğu dile getirilmiştir.

Yeşildağ ve Atay (2011) Çanakkale'yi ziyaret eden turistlerin ziyaret motivasyonlarını belirleme yönelik bir çalışma yapmışlardır. Bu amaçla Gelibolu Yarımadası tarihi savaş alanlarını ziyaret eden 558 yerli ziyaretçi ile yüz yüze görüşülerek elde edilen veriler analizi edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, Çanakkale Savaşı'nı anlamak ve Şehitlerimizi hatırlamak ifadelerinin ziyaret motivasyonları içerisinde en fazla önem verilen ziyaret nedeni olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde Kılıç, Kurnaz ve Sop (2011) yaptıkları çalışmayla Çanakkale'ye ait çekicilik faktörlerinin yerli turistlerin destinasyon seçimine etkisini belirlemeye çalışmışlardır. Yapılan çalışmada Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkının Çanakkale için en önemli çekim unsuru olduğu belirlenmiştir. Öte yandan Kılıç ve Akyurt (2011) destinasyon imajı oluşturmada hüznün turizminin etkisini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmayla, Başkomutan Tarihi Milli Parkı'nın Afyonkarahisar'ın imajı açısından önem teşkil ettiğini ve şehrin termal turizm potansiyeline ek olarak hüznün turizmi potansiyeline de sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Yırık ve Seyitoğlu (2014) yaptıkları bir çalışmayla Sarıkamış'ı hüznün turizmi ve mabetleşme süreci kapsamında incelemişlerdir. Kurşun atmadan en çok şehidin verildiği yer olarak bilinen Sarıkamış'ı, soğuk kış şartları ve kar nedeniyle (*Beyaz Hüznün Hareketi*) olarak isimlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda hüznün turizmi kapsamında mabetleşme sürecinin 5 faktörünün incelendiği ve söz konusu şartları sağladığı için Sarıkamış'ın mabetleşme sürecini tamamladığı ileri sürülmüştür.

Birdir vd. (2015) yaptıkları bir çalışmayla hüznün turizmi kapsamında Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nı ziyaret eden yabancı turistlerin deneyimlerini ölçmeyi amaçlamışlardır. 39 katılımcı ile yüz yüze görüşme tekniği ile elde ettikleri verileri değerlendirmişler ve katılımcıların yaşadıkları deneyim sonucunda, Türk insanına karşı ön yargılarının kırıldığı, olumlu izlenime sahip oldukları, öğrenme ve bilgi geliştirme gibi olumlu deneyimler yaşadıklarını ortaya koymuşlardır.

Sarı ve Atanlar (2019) İnönü ilçesini hüznün turizmi kapsamında incelemişlerdir. Çalışmada öncelikle Literatür taraması yöntemiyle bilgilere ulaşılmaya çalışılmış, ancak yapılan taramada savaşla ilgili coğrafi konum ve rotaların belirlenmediği görülmüştür. Bunun üzerine İnönü Belediyesi ve Genel Kurmay başkanlığı ile yapılan görüşmeler neticesinde savaşın her anı ve her cephesi belirlenmiştir. Çalışmada son olarak doğru rotanın belirlenmesi amacıyla bölge baştan sona yürüyerek gezilmek suretiyle savaş noktaları, cephe hattı ve mevziler belirlenmiş, koordinatları alınmış ve fotoğrafları çekilmiştir.

Literatürde ulaşılan çalışmalarda dikkat çeken birinci nokta özellikle savaş alanlarının bulunduğu bölgelerin turistik açıdan gelişimi için büyük bir potansiyele sahip olduğu ve bu alanların mabetleşme süreçlerinin tamamlanmış olmasının büyük önem taşıdığı dile getirilmektedir (Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu, 2007; Aliağaoğlu, 2008; Yırık ve Seyitoğlu, 2014). Çalışmalarda dikkat çeken ikinci nokta ise; savaş alanlarını ziyaret etme bölgeyi ziyaret edenlerin önemli motivasyonlarından olduğu (Kılıç, Kurnaz ve Sop, 2011) ve destinasyon imajı oluşturmada önemli bir unsur olduğu (Kılıç ve Akyurt, 2011) dile getirilmektedir. Çalışmalarda dikkat çeken bir başka nokta ise hüznün turizmi deneyimi yaşayan yabancı ziyaretçilerin bu süreçte ve sonrasında Türk insanına karşı ön yargılarının kırıldığı, olumlu izlenime sahip oldukları, öğrenme ve bilgi geliştirme gibi olumlu deneyimler yaşadıkları belirlenmiştir (Birdir vd., 2015).

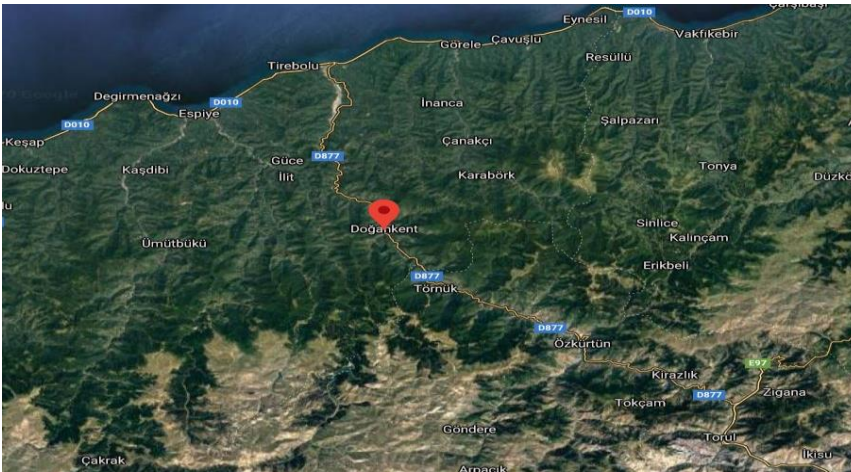
3. Yöntem

Nitel bir çalışma olan araştırmanın verileri, nitel çalışmalarda kullanılan veri toplama yöntemlerinden olan kaynak taraması (Yıldırım ve Şimşek, 2010) yöntemiyle elde edilmiştir. Bu süreçte konuya yönelik yayınlanan kitap, makale ve tezlere ulaşılmış ve Harşit Vadisi Savunmasına yönelik somut ve soyut veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle Harşit Vadisi'nin coğrafi konumu hakkında bilgilere ulaşmaya çalışılmış, devamında ise Harşit Vadisi Savunmasını ne zaman, ne için ve kimlere karşı yapıldığı ve nasıl sonuçlandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bilgilere ulaşıldıktan sonra söz konusu savunmaya ilişkin somut izlerin var olup olmadığı, var ise neler olduğu (karargâh, şehitlik, siper, silah, mühimmat vb.) belirlenmeye çalışılmıştır. Son aşamada ise ulaşılan somut izlerin hüzün turizmi kapsamında değerlendirip değerlendirilmediği konusu ele alınmış ve söz konusu izlerin hüzün turizmi kapsamında daha etkin kullanılmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir.

4. Bulgular

Günümüzde Gümüşhane ilinin çevresindeki dağlardan doğan ve Vauk Yaylası'ndan kaynaklarını besleyen (Ünlü, 2019) Harşit Çayı'nın Torul, Kürtün, Doğankent ve Tirebolu ilçeleri üzerinden denize ulaşınca kadar takip ettiği engebeli güzergâh (*Harşit Vadisi*) adıyla anılmaktadır (Fatsa, 2016).

Toplam uzunluğu 142 km olan ve Tirebolu'nun Körliman Mahallesi'nden denize dökülen ırmağın oluşturduğu vadi, dik ve derin yamaçlara sahip, sarp ve engebeli bir görünüm arz etmektedir (Yazıcı, 2019). Harşit Vadisi'nin batı yakasında Giresun ve Gümüşhane dağları, doğu yakasında ise Kıstak Dağı, Horoz Dağı, Zigana dağı ve Çakır gölü Dağı bulunmaktadır. Karadeniz'i Anadolu'ya bağlayan önemli yollardan biri olan Harşit Vadisi ulaşım hattı ise Karadeniz sahil yolundan ayrılarak Gümüşhane il merkezine kadar yaklaşık 114 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Karadeniz kıyısına 10 metre olan hattın yüksekliği Doğankent ilçesinde 541 metre, Torul ilçesinde 950 metre ve Gümüşhane merkezinde ise 1227 metreye ulaşmaktadır (Ünlü, 2019).

Harşit Vadisi (Fatsa 2016)

Doğankent (Harşit)'ten bir görünüm (Fatsa 2016).

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın tarafında yer alan Osmanlı, İtilaf devletlerince saldırıya maruz kalmıştır. Bu bağlamda Karadeniz sahilindeki Osmanlı şehirleri hem Osmanlı'nın ticaret yollarını işlevsiz hale getirmek hem de Kafkas cephesine yapılan askeri sevkıyatı önlemek amacıyla, Rus savaş gemilerinin bombardımanlarına hedef olmaya başlamıştır

(Yüksel, 2014). Rusların bütün savaş gemilerini İstanbul-Trabzon arasına konuşlandırması sonucunda, 1915 yılı sonlarına gelindiğinde Şile'den Hopa'ya kadar bütün Karadeniz'de üstünlük sağlamışlardır (Yazıcı, 2019).

1916 yılı başından itibaren daha da şiddetlenen Rus işgal hareketi içinde Erzurum ve civarını, Sahilde ise Rize, Trabzon ve Giresun civarını ele geçirmeye başladı. Rus kuvvetleri karşısında direnmeye çalışan Türk birlikleri önce Vakfıkebir'e, devamında ise sırasıyla Çavuşlu, Görele ve Çanakçı Deresi'ne çekilmek zorunda kaldılar. 30 Ağustos 2016'da bir karşı taarruzla Görele'ye kadar ilerledilerse de Rusların taarruzu ile 21 Ekim 1916'da Harşit Vadisi'ne çekilerek burada bir savunma hattı oluşturdular (Yüksel, 2014).

Bu geri çekilme ve Harşit Vadisi'nde savunma hattı oluşturma sürecinde Rus birlikleri karşısında dağılan birliklerin Harşit Vadisi Bölgesi'nde derlenip toparlanmasında Giresunlu Topal Osman Ağa'nın büyük gayretleri olmuştur. Bu bağlamda 37. Kafkas Tümeni komutanı Albay Hacı Hamdi'den asker kaçaklarını yakalama yetkisi alan Topal Osman Ağa Harşit Vadisi'nde 700-800 kişilik bir direniş gücü oluşturarak Ruslara karşı çarpışmıştır (Yüksel, 2014). Aslen Oğuz boylarından Çepni soyuna bağlı olan Osman ağa 65 gönüllü arkadaşı ile katıldığı Balkan Savaşında dizine aldığı şarapnel parçasıyla yaralandığından dolayı topal kalmış ve kendisine Topal lakabı da bu savaştan sonra verilmiştir (Şener, 2005).

Ekim 1916'dan Mart 1917'ye kadar geçen sürede Harşit Vadisi Türk birliklerince büyük fedakârlıklarla savunulmuş ve Rus Birlikleri'nin Vadinin batısına geçmesine izin verilmemiştir. Bu süreçte karşılıklı çok şiddetli çatışmalar yaşanmış ve her iki tarafta büyük kayıplar vermiştir. 1916-1917 kışında Harşit Vadisi'nin çetin doğa şartları yanında Harşit Irmağının azgın suları da bir şekilde Türk Birliklerinin yardımcısı olmuş ve Rus Birliklerinin Vadinin batısına geçmesine engel olmuştur. Bu arada Rusya'da İhtilal hareketlerinin başlaması ve 12 Mart 1917 tarihinde Çarlık rejiminin yıkılarak yerine Geçici Sovyet Kerensky Hükümeti'nin kurulmasıyla Rus Birliklerinin işgali fiilen sona ermiştir (Yazıcı, 2019).

Sonuç itibarıyla, Ekim 1915 tarihinde başlayan Harşit Vadisi Savunması Mart 1917 tarihine kadar sürmüş, 16 Aralık 1917 tarihinde Ruslarla yapılan Erzincan Antlaşması ile de sona ermiştir. Bunun sonucunda, 12 Şubat 1918'de Torul, 13 Şubat 1918'de Görele 18 Şubat 1918'de Gümüşhane ve 24 Şubat 1918 tarihinde ise Bayburt düşman işgalinden kurtarılmıştır (Ünlü, 2019).

Ekim 1915 tarihi itibarıyla başlayan Rus işgalinin yarattığı önemli trajedilerden birisi muhacirlik diye tanımlanan zorunlu göç hareketidir. 1877-1878 yılları arasında yapılan ve halk arasında 93 Harbi diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sırasında (Moskof) imgesiyle tanışan ve bir daha bu imgeyle yüz yüze gelmek istemeyen bölge halkı, işgalin başlamasıyla birlikte, yaşadıkları toprakları terk ederek batıya doğru göç etmeye başlamıştır. Bu süreçte bir yandan soğuk kış şartları, çetin doğa şartları ve açlıkla başa çıkmaya çalışırken, öte yandan Rus askerleri ile Ermeni çetelerinin ve başıbozuk asker kaçaklarının akıl almaz zulümleriyle de yüzleşmek zorunda kalmışlardır (Usta, 2017). Açlıkla başa çıkabilmek için Rusların kestikleri hayvanlardan akan kanı toplayıp yemeye çalışmak, Rusların atları için kullandıkları bir tür ayçiçeği posasını döverek un haline getirmek ve hatta hayvan dışkılarında ayıkladıkları arpaları yıkayıp temizleyerek yemeye çalışmak bu çaresizliğin ve yaşanan trajedinin birer göstergesidir (Saylan, 2017).

Öte yandan bu göç sırasında geride kalanlar veya yakalananlar yol yapımı, erzak taşıma ve siper kazma gibi ağır işlerde çalıştırıldıkları gibi özellikle Rus Birlikleri içerisindeki ermeni asıllı askerlerin yaşlı ve çocukları acımasızca öldürdükleri, kadınlara ise tecavüz ettikleri bilinmektedir. Bu trajediyle karşılaşmak istemeyen bazı kadınların küçük çocuklarını Harşit Çayı'na attıkları, genç kızların ise tecavüze uğramamak için kendilerini uçurumlardan aşağı atarak intihar ettikleri bölge halkının hafızasında acı bir hatıra olarak durmaktadır (Karadeniz, 2017; Ünlü, 2019).

Türk ve Rus birliklerinin bulunduğu güzergâhı ve şehitlikler (Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur)

Harşit Vadisi Savunmasına yönelik bölgede birçok somut izler mevcuttur. Bu izlerin başında savaş esnasında çarpıştıkları cepheye ölenler ya da yaralanıp kaldırıldıkları menzil hastanelerde şehit olanların defnedildikleri şehitlikler gelmektedir (Yazıcı, 2019). Bu şehitlikler arasında Kabaktepe şehitliği resmi şehitlik olarak kabul edilse de bunun dışında yöre halkı tarafından inşa edilerek korunan onlarca şehitlik mevcuttur. Söz konusu şehitliklerden birkaçının bulunduğu yerler haritada işaretlenmiştir.

Bölgenin sarp ve engebeli oluşu bölgede yerleşimin de dağınık olmasına sebep olmuştur. Bu nedenle bölge halkı ölümlerini dağınık olarak yaşadıkları yerlere defnettiklerinden vadide yer alan hemen her köyde bir veya birden çok şehit mezarına rastlamak mümkündür. Örneğin Tirebolu'ya bağlı İnköy, Köseler, Halaçlı, Dokuz konak, Eymür, Sekü ve Ataköy köylerinde şehit mezarları mevcuttur. Aynı şekilde Güce İlçesi sınırları içerisinde; Şaban Kalesi, Kemaliye ve Teveklî'de şehitlikler bulunmaktadır. Öte yandan Dogankent sınırları içerisinde; Oyraca, Yesiltepe ve, Süt taşı Mahalleleri ile Yeniköy, Doymuş, Çatak, Kanyas, Şadı köyleri ile Kelkaya mevkiinde şehit mezarları olduğu bilinmektedir. Kürtün'e bağlı olarak ise; Uçtaş, Taşlıca köyleri ile Kızıl ali Dağı ve Süme Mahallesi-yukarı Erik beli Arpa köy Deresi Dere ağzı mevki ile Kesikbaş mevkiinde şehit mezarlarının bulunduğu bilinmektedir (Yazıcı, 2019). Harşit savunmasının hâkim tepelerini oluşturan yaylalarda da şehit mezarlarına rastlanmaktadır. Bu yaylalar arasında Güvende, Abadan, Masur, Kayabaşı, Ayıt yaylaları ile Sarıç dağı ve Kurugöl'ü saymak mümkündür (Yazıcı 2019). Milli Savunma Bakanlığı Resmi kayıtlarına göre bölgede 190 kayıtlı şehit bulunmakta olup bunların büyük çoğunluğu 20-30 yaş aralığındaki gençlerden oluşmaktadır (Yazıcı, 2019).

Harşit vadisi Savunmasına ait somut izler sadece şehitliklerden ibaret değildir. Örneğin yontma taştan yapılmış Tirebolu evleri ile resmi binaları hala o dönemden kalma mermi izlerini taşımaktadır. Bunların başında Osmanlı zamanında Yeniköy'de askeri kışla olarak kullanılan, günümüzde ise okul olarak hizmet veren bina gelmektedir. Aynı şekilde Tirebolu Belediye Binası da söz konusu izleri taşımaktadır. Rusların tahribatından camiler ve mescitler de nasibini almıştır. Bunlar arasında Kürtün'de Şıhlı Camii, Harsit'te Sadı Köyü Camii ve Tirebolu'da Yukarı Orta camii sayılabilir. Yine Harsit Vadisi içerisindeki savaşa ait siper ve mevziler ile (Fotoğraf 1 ve 2) buralarda ele geçen mermi ve kovanlar (Fotoğraf 3), nakliye yolları (Fotoğraf 4) ve ekmek pişirme fırınları (Fotoğraf 5) hala o günlerin acısını gösterircesine durmaktadır (Yazıcı, 2019).

Fotoğraf 1. Kürtün Güvende yakınlarındaki Kırkatlı'da Mevzi ve Siper Alanları (Yazıcı, 2019).

Fotoğraf 2. Dogankent Süttaşı Mahallesi Tepealan yaylasında mevzi ve siper alanları (Yazıcı, 2019).

Fotograf 3. Doğankent Yeniköy'de Rus Savaşından kalan Mavzer ve Top Mermileri (Yazıcı, 2019).

Fotograf 4. Dogankent Kozköy'de Ruslar Tarafından Yapılan Nakliye Yolu (Yazıcı, 2019).

Fotograf 5. Şaban Kalesinde Türk askerlerinin iaşelerini pişirdiği fırın (Yazıcı, 2019).

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda milyonlarca kişi savaş alanlarını ziyaret etmekte ve bu ziyaretler sırasında katılımcıların manevi ve milli duygularının ön plana çıktığı gözlenmektedir. Bu sebeple karar vericiler, ulus bilincini güçlendiren savaş alanlarına yönelik turizm aktivitelerini teşvik etmektedirler (Atay ve Yeşildağ, 2010). Söz konusu alanlara yönelik gerçekleştirilen turizm aktivitelerinin daha etkin yapılabilmesi için bu alanların genel milli park ilkeleri çerçevesi dışında birer turizm destinasyonu oldukları dikkate alınarak planlama ve geliştirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu anlamda Harşit Vadisi'nin hüzün turizmi destinasyonu olarak düzenlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu planlama sürecinde konuyla ilgili kurum ve kuruluşların (Valilik, Belediye Başkanlığı, İl Kültür Müdürlüğü, Orman Bölge Müdürlüğü ve Bölge Üniversiteleri gibi) eşgüdüm çerçevesinde çalışmaları önerilmektedir.

Harşit Vadisi Savunmasının kahramanlık, fedakârlık, imkânsızlık ve hüzün dolu izleri bugün hala bölge insanının hafızasında o günkü tazeliğiyle durmaktadır. Savaşın başlamasıyla birlikte yöre halkının batıya doğru göçü sırasında bir yandan çetin iklim ve doğa şartlarıyla başa çıkmaya çalışması, öte yandan Rus askerleri, Ermeni çeteleri ve başıbozuk asker kaçaklarının akıl almaz zulümleriyle yüz yüze gelmesi bunların başında gelmektedir (Usta, 2017). Açlıkla başa çıkabilmek için Rusların kestikleri hayvanlardan akan kanı toplayıp yemeye çalışmak, Rusların atları için kullandıkları bir tür ayçiçeği posasını döverek un haline getirmek ve hatta hayvan dışkılarından ayıkladıkları arpaları yıkayıp temizleyerek

yemeye çalışmak yöre halkının büyüklerinden duydukları ve anlatırken de gözyaşlarını tutamadıkları acı hatıralardan sadece birkaçıdır (Saylan, 2017). Göç sırasında bu trajediler yaşanırken geride kalanlar veya yakalananlar ise yol yapımı, erzak taşıma ve siper kazma gibi ağır işlerde çalıştırılma, özellikle Rus Birlikleri içerisindeki ermeni asıllı askerler tarafından öldürülme, kadınların ise tecavüze uğrama gibi insanlık dışı muamelelere uğradıkları anlatılmaktadır. Bu trajediyle karşılaşmak istemeyen bazı kadınların küçük çocuklarını Harşit Çayı'na attıkları, genç kızların ise kendilerini uçurumlardan aşağı atarak intihar ettiklerine yönelik anlatılar bölge halkının hafızasında acı bir hatıra olarak durmaktadır (Karadeniz, 2017; Ünlü, 2019).

Anlatılan bu trajedilere yönelik yazılmış kitap, makale ve bildirilerin, çekilmiş belgesel ve filmlerin, sahneye konulmuş tiyatro ve oyunların, yakılmış ağıt ve türkülerin derlenip bir Harşit Vadisi Savunması arşivinin oluşturulması önerilmektedir. Oluşturulan bu değerlere o döneme ait ulaşılabilecek kıyafet, eşya, donanım ve malzemeler de eklenerek bir tür savaş müzesi ve kütüphanesi kurulabilir. Böylelikle bölgeyi ziyaret eden ziyaretçilerin o döneme ait soyut ve somut izleri deneyimleyerek, hüznün ve gururu bir arada yaşamaları ve bu deneyimlerini başkalarıyla paylaşmalarına olanak yaratılmış olacaktır. Bunun sonucunda ise bölgenin ziyaret edilme sıklığının artırılması ve bölgede oluşacak hüznün turizminin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkıda bulunulmuş olacaktır.

Harşit Vadisinde Harşit Vadisi Savunmasına yönelik soyut izlerin yanında çok fazla somut izler de mevcuttur. Özellikle şehitlikler ve şehit mezarları ile siperler, ikmal yolları, mermi kovanları ve mermi izleri ile karargâh alanları bunların başında gelmektedir (Yazıcı, 2019). Bölgede arazi şartları gereği yerleşimin dağınık halde olması bahsi geçen şehitlikler ve şehit mezarlarının da dağınık halde inşa edilmesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca söz konusu şehitliklerde sadece Kabaktepe şehitliği resmi şehitlik olarak kabul edilmektedir. Harşit Vadisinin hüznün turizmi destinasyonu olarak düzenlenmesine dağınık haldeki bu şehitlik ve şehit mezarlarının bölgede uygun bir merkeze taşınarak tek ve büyük bir şehitlik kurulmasıyla başlanması önerilmektedir. Bu anlamda hem Vadinin orta kısmında yer alması hem de eski adının Harşit olması sebebiyle Doğankent'in oldukça uygun bir yer olduğu düşünülmektedir. Doğankent'te kurulacak şehitliğin girişine o dönemin anısına bir anıtın inşa edilmesi ve yine bu alanın yakınına bir tören alanının kurulması bölgenin hüznün turizmi kapsamında çekiciliğini arttıracaktır. Çünkü kurulacak bu alanda Harşit Savunması anısına üretilecek hediyelikler, yazılı ve görsel eserler ile bölgeye özgü gıdaların da ziyaretçilere sunulması olanağı doğacaktır.

Yukarıda bulgular başlığı altında dile getirildiği üzere Harşit Savunması sürecinde Harşit Vadisinin doğusu boyunca Rus kuvvetleri, batısı boyunca da Türk birlikleri savunma hattı kurmuşlardır (Yazıcı, 2019). Yukarıda bahsi geçen somut izlerin çoğu da söz konusu bu hatlar üzerinde yer almaktadır. Bu sebeple her iki hat boyunca doğaya uygun yürüyüş ve/veya ulaşım yollarının inşa edilmesi, hat boyunca yer alan somut kalıntıların aslına uygun düzenlenerek korunması ve yerli ve yabancı ziyaretçilerin hizmetine sunulması destinasyonun çekiciliğini sağlama açısından önem arz etmektedir. Bunun önerinin hayata geçirilmesi tıpkı Anzakların Gelibolu'yu her yıl ziyaret ettikleri gibi Rusların da Harşit Vadisini ziyaret etmelerini sağlayabilir. Böylelikle bölgenin uluslararası düzeyde ilgi çeker konuma gelmesi sağlanabilir. Öte yandan yerli ve yabancı ziyaretçiler savunma hatları boyunca Doğu Karadeniz'in doğal güzelliklerini de deneyimleme imkânı bulacaklardır. Yine güzergâh üzerinde buluna yerleşim yerlerinin eko turizm ve hüznün turizmi kapsamında düzenlenmesi ve bu yerleşim yerlerinde yaşayan insanların söz konusu turizm türleri konusunda bilinçlendirilerek ziyaretçileri ağırlama sürecinde onlara Karadeniz Bölgesi insanının sıcakkanlılığı ve misafirperverliğini gösterme imkânı sunulmalıdır.

Son olarak Harşit Vadisi Savunmasına yönelik bir anma günü belirlenmesi ve her yıl o tarihte konuya yönelik akademik, sosyal ve kültürel aktivitelerin gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu anlamda 26-28 Ekim 2016 tarihlerinde, Giresun Üniversitesi öncülüğünde düzenlenen Harşit Vadisi Sempozyumunun her yıl düzenlenerek geleneksel hale getirilmesi, söz konusu sempozyumun belirlenen anma günlerinde ve sürekli hale getirilmesi önerilmektedir. Sempozyuma katkı sunacak katılımcılar ile yerel ve ulusal basın temsilcilerinin bu süreçte Harşit Vadisini tanıtıcı kitap, dergi, makale, belgesel, film ve gününbirlik gezilere ulaşmaları sağlanarak konunun daha geniş kitlelere ulaşması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Alaeddinoğlu, F. ve Aliağaoğlu, A. (2007). Savaş alanları turizmine tipik bir örnek: Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 215-225.
- Aliağaoğlu, A. (2008). Savaş alanları turizmi için tipik bir yer: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, *Millî Folklor*, 20(78), 88-104
- Alili, M. (2017). Avrupa'daki ve Türkiye'deki hüznün turizmi destinasyonlarının karşılaştırılması üzerine teorik bir çalışma, *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 37-50.
- Atay, L. ve Yeşildağ, B. (2010). Savaş alanları ve turizmi, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 65-72.

- Aylan, S. ve Kaya, İ. (2020). Bir hüzün turizmi destinasyonu olarak Ulucanlar Cezaevi Müzesi ziyaretçilerinin elektronik yorumlarının içerik analizi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 488-504.
- Birdir, K. Dalgıç, A. Güler, O. ve Kayaalp, Y. (2015). Hüzün turizmi: Gelibolu yarımadası tarihi milli parkını ziyaret eden yabancı turistlerin deneyimleri, *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies* 3(4), 12-23.
- Blom, T. (2000). Morbid tourism- a postmodern market niche with an example from althorp, *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 54(1), 29-36.
- Çelik, A. (2017). Hüzün turizmi üzerine bir derleme, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 41-55.
- Çimen, H. (2020). Hüzün turizminin tercih edilmesinde temel motivasyonların kavramsal incelenmesi, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 47, 386-393.
- Doğaner, S. (2006). Savaş ve turizm: Troya ve Gelibolu savaş alanları, *Türk Coğrafya Dergisi*, (46), 1-12.
- Fatsa, M. (2016). Harşit Vadisi Sempozyumu'nun ardından, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 21, 293-300
- Foley, M. ve Lennon, J. J. (1996). JFK and dark tourism: A fascination with assassination, *International Journal of Heritage Studies*, 2(4), 198-211.
- Kahraman, İ. (2019). Bir Çanakkale Bir De Kafkas Cephesi Harşit Vadisi Geçilemedi, *Gazete Gebze 19 Mart 2019 erişim adresi: (https://www.gazetengebze.com.tr)* Erişim tarihi:07.01.2021.
- Karadeniz, H. (2017). *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya_Kültür)*. Dokap Bölge İdaresi Başkanlığı. M. Fatsa, M. Özmenli (Ed.) Harşit Savunması ve Cephesi'nin Gerisindeki Halk, (s. 194-205). Giresun.
- Kaya, O. (2006). *Ölüm Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nı Ziyaret Eden Turistlerin Ziyaret Motivasyonlarını Anlamaya Yönelik Bir Araştırma ve Sonuçları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kılıç, B. ve Akyurt, H. (2011). Destinasyon imajı oluşturmada hüzün turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı., *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 209-232.
- Kılıç, B. Kurnaz, H. A. ve Sop, S. A. (2011). *Çekici Faktörlerin Destinasyon Seçimine Etkisinin Belirlenmesi ve Hüzün Turizmi İlişkisi*. 12. Ulusal Turizm Kongresi içinde (s. 362-370). Düzenleyen Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu, Akçakoca/Düzce, 30 Kasım-4 Aralık 2011.
- Kurnaz, H. A. Çeken, H. ve Kılıç, B. (2013). Hüzün turizmi katılımcılarının seyahat motivasyonlarının belirlenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 5(2), 57-73.
- Lippard, L. R. (1999). *On the Beaten Track: Tourism, Art and Place*. New York: New Press.
- O'Neill, S. (2002). Soham pleads with trippers wo stay away, *Daily Telegraph*, 27.
- Rojek, C. (1993). *Ways of Escape: Modern Transformations in Leisure and Travel*. Macmillan Press Ltd.
- Sarı, Y. ve Atanlar, A. (2019). *İnönü İlçesinin Hüzün Turizmi Kapsamında İncelenmesi*. II Uluslararası Coğrafya Eğitim Kongresi içinde (s. 57-67). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi 3-5 Ekim 2019.
- Saylan, K. (2017). *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya_Kültür)*. Dokap Bölge İdaresi Başkanlığı. M. Fatsa, M. Özmenli (Ed.) I. Dünya Savaşı Sırasında Yukarı Harşit Vadisi'nde Rusların Yaptığı Tahribat. (s. 159-167). Giresun.
- Seaton, A. V. (1996). Guided by the dark: from thanatopsis to thanatourism, *International Journal of Heritage Studies*, 2(4), 234-244.
- Şener, C. (2005). *Topal Osman Olayı*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Usta, V. (2017). *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya_Kültür)*. Dokap Bölge İdaresi Başkanlığı. M. Fatsa, M. Özmenli (Ed.) İşgal Filmi Işığında Doğu Karadeniz'de Rus İşgali ve Doğurduğu Sonuçlar. (s. 106-118). Giresun.
- Ünlü, F. (2019). *Harşit Savunmasının Bölgeye Yansımaları (1916-1918)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Yazıcı, A. (2019). *Birinci Dünya Savaşı'nda Harşit Savunması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Yeşildağ, B. ve Atay, L. (2011). Savaş alanları turizmi: Gelibolu Yarımadası'na gelen ziyaretçilere yönelik bir çalışma, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(26), 267-280.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2010). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, Z. Yıldız, S. ve Aytemiz, L. (2015). Kara turizm, terör turizmi ve Türkiye potansiyeli, *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 4(2), 390-407.
- Yırık, Ş. ve Seyitoğlu, F. (2014). *Hüzün Turizmi ve Mabetleşme Süreci Kapsamında Sarıkamış*, 15. Ulusal Turizm Kongresi içinde (s. 754-765). Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi, Ankara, 13-16 Kasım 2014.
- Yüksel, A. (2014). Birinci dünya savaşı yıllarında Giresun, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 9(17), 55-70.

Extended Abstract

Aim and Scope

On the basis of dark tourism evaluated within alternative tourism; It is expressed as a visit to the areas where historical events took place and tragic memories that contain pride, pain and sadness related to it were recreated. This type of travel, which is known to be effective in people's taking lessons from the proud, painful and sad events of the past and taking place in the social memory, also play an important role in the transfer of social memory to the next generations. Today Turkey and the number of people who visit the places where the tragic events took place in the world is increasing at a remarkable way. For example, approximately 1.5 million tourists visit the Auschwitz concentration camp in Poland every year. On the other hand, 53 million people have visited the Hiroshima Peace Memorial Park Museum since its opening. From the perspective of Turkey near the 7 million people visit Anıtkabir each year. Again, nearly 1 million people visit Gallipoli Historical National Park every year. Studies on dark tourism in Turkey, particularly since 2010, and has begun to focus more Çanakkale, Sarıkamış, Afyonkarahisar, has been investigated in special Sinop and the Anıtkabir. Although Harşit Valley Defense has been examined historically and sociologically, it has not been studied in the context of dark tourism. However, it is thought that the region has sufficient abstract and concrete values in terms of sdark tourism. Based on this idea, it was decided to examine Harşit Valley Defense in the context of sdark tourism within the scope of this study.

Methods

The data of the research, which is a qualitative study, were obtained by the literature review method, which is considered to be one of the data collection methods used in qualitative studies. In the study, first of all, information about the geographical location of Harşit Valley was tried to be obtained, and then it was tried to determine when, for what and against whom and how it resulted. After reaching this information, it was tried to determine whether there were concrete traces of the defense in question, and if so, what happened (headquarters, martyrdom, trench, weapon, ammunition, etc.). At the last stage, whether the concrete traces reached were evaluated within the scope of dark tourism was discussed and suggestions were made for the more effective use of these traces within the scope of dark tourism.

Findings

The rugged route (Harşit Valley), which the Harşit Stream, which rises from the mountains around the province of Gümüşhane, follows until it reaches the sea through Torul, Kurtün, Doğankent and Tirebolu districts. The Harşit Valley Defense, which started in October 1915, continued until March 1917, and ended with the Erzincan Treaty with the Russians on December 16, 1917. In this process, both those who migrated from the war zone to the west, those who remained behind or were caught suffered great difficulties and suffering. On the other hand, the war headquarters, martyrdoms and martyr tombs, trenches, bullet and hive remains and bullet traces in some official buildings still remain in the region. As a result of the examination, it was determined that these abstract and concrete elements for the Defense of Harşit Valley were not used enough in the context of dark tourism.

Conclusion

In order to use the abstract and concrete values of the Harşit Valley Defense more effectively, it is recommended that the region be organized as a dark tourism destination. In this context, it is recommended to build trekking and/or transportation routes in areas where there are concrete traces of the war and to provide awareness training for local people living in settlements on the route. In this process, it is emphasized that it is extremely important that the regional institutions and organizations work in coordination. On the other hand, it is recommended to establish a war memorial and a martyrdom at a suitable point in the region and to establish a war museum in this area. Finally, it is recommended that commemorative events be held regularly and continuously every year, at an appropriate date to be determined.